
AUTOREFERAT

1. IMIĘ I NAZWISKO

JOANNA LISEK

2. POSIADANE DYPLOMY, STOPNIE NAUKOWE/ARTYSTYCZNE – Z PODANIEM NAZWY, MIEJSCA I ROKU ICH UZYSKANIA ORAZ TYTUŁU ROZPRAWY DOKTORSKIEJ.

- 1998 r.: uzyskanie stopnia magistra na Uniwersytecie Wrocławskim na podstawie pracy *Sacrum w twórczości Maurycego Szymba*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jerzego Woronczaka
- 2003 r.: uzyskanie stopnia doktora na Uniwersytecie Wrocławskim na podstawie pracy *Jung Wilne – żydowska grupa artystyczna*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jerzego Woronczaka

3. INFORMACJE O DOTYCHCZASOWYM ZATRUDNIENIU W JEDNOSTKACH NAUKOWYCH/ARTYSTYCZNYCH

- 1998 – 2003: studia doktoranckie na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego
- 2003 – 2004: asystent w Zakładzie Studiów Żydowskich Uniwersytetu Wrocławskiego
- od 2004: adiunkt w Zakładzie Studiów Żydowskich Uniwersytetu Wrocławskiego
- 2007–2009: pełnienie w zastępstwie za prof. Marcina Wodzińskiego funkcji kierownika Zakładu Studiów Żydowskich Uniwersytetu Wrocławskiego
- od 2016: funkcja zastępcy kierownika do spraw ogólnych i finansowych Katedry Judaistyki im. Tadeusza Taubego Uniwersytetu Wrocławskiego

4. WSKAZANIE OSIĄGNIĘCIA* WYNIKAJĄCEGO Z ART. 16 UST. 2 USTAWY Z DNIA 14 MARCA 2003 R. O STOPNIACH NAUKOWYCH I TYTULE NAUKOWYM ORAZ O STOPNIACH I TYTULE W ZAKRESIE SZTUKI (DZ. U. 2016 R. POZ. 882 ZE ZM. W DZ. U. Z 2016 R. POZ. 1311.):

- a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego,
- *Kol isze – głos kobiet w poezji jidysz (od XVI w. do 1939 r.)*
- b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy)
- autorka: Joanna Lisek
 - tytuł: *Kol isze – głos kobiet w poezji jidysz (od XVI w. do 1939 r.)*
 - rok wydania: 2018
 - nazwa wydawnictwa: Wydawnictwo „Pogranicze”
 - recenzenci wydawniczy: prof. dr hab. Ewa Kraskowska, prof. dr hab. Magdalena Ruta

- c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Monografia *Kol isze – głos kobiet w poezji jidysz (od XVI w. do 1939 r.)* jest zwieńczeniem moich wieloletnich badań nad poezją kobiet w języku jidysz oraz towarzyszącym im prac translatorskich. Głównym celem książki jest prześledzenie wyodrębniania się kobiecej podmiotowości i wypracowywania różnych strategii jej ekspresji. Proces ten śledzę poczynając od tekstów najwcześniejszych (z XVI w.), kiedy poetki występowały w roli kaznodziejek, auterek modlitw, pieśni religijnych czy zecerok ksiąg, na których marginesie utrwały swoje teksty; poprzez twórczość ludową, często będącą wyrazem krytyki ustalonego porządku genderowego; aż po utwory pozostające świadectwem XX-wiecznej rewolucji obyczajowej, radykalizacji postaw i przeobrażeń modelu kobiecości żydowskiej.

Pisarstwo Żydówek w diasporze rozwijało się w warunkach ich potrójnej marginalizacji: jako przedstawicielki mniejszości narodowej i religijnej, jako kobiet funkcjonujących w systemie patriarchalnym i jako osób piszących w jidysz – języku, który w przeciwieństwie do hebrajskiego czy aramejskiego nie był źródłem prestiżu, narzędziem władzy i awansu społecznego.

Wynalazek druku co prawda zrewolucjonizował dostęp kobiet do słowa pisanego i stworzył im możliwość aktywniejszego uczestnictwa na gruncie literackim, ale w ściśle określonych ramach. Nawet w XX wieku Żydówki nie dysponowały tymi samymi narzędziami kulturowymi co mężczyźni i były wykluczane z grona pełniącego kontrolę nad obiegiem słowa pisanego, pozostawały też poza organami władzy reprezentującymi nowe świeckie elity literackie.

Jednocześnie jednak ograniczona edukacja religijna i odsunięcie od studiowania świętych ksiąg, otwierały, paradoksalnie, kobietom żydowskim perspektywy częstokroć niedostępne dla mężczyzn. Dziewczęta miały większą swobodę w dostępie do świeckiego wykształcenia i kultury europejskiej niż chłopcy, których edukacja i lektury podlegały ścisłej kontroli rabinów. Żydówki, odsunięte od studiowania tekstów w języku hebrajskim i aramejskim, mogły uczyć się języków obcych i jidysz. W tradycyjnych gminach to kobiety wchodziły w publiczną sferę handlu i nierzadko częściej niż ich bracia czy mężowie kontaktowały się ze środowiskiem nieżydowskim. W ten sposób stawały się emisariuszkami nowych idei, które zaczęły przeobrażać żydowską rzeczywistość w XIX wieku.

To, w jaki sposób kobiety funkcjonowały w ramach wyznaczonych im granic oraz wbrew nim, jak poszerzały przestrzeń swojej aktywności, przeddefiniowując swoją rolę i pozycję, wytyczając własną drogę personalizacji, jest przedmiotem moich zainteresowań i analiz.

Dla kobiet pisanie było przez wieki jedną z nielicznych form wejścia w przestrzeń publiczną, uczynienia swojego głosu słyszalnym. Z kwestią tą wiąże się ściśle tytuł mojej książki, nawiązujący do pojęcia *kol isze* (głosu kobiecego). Jego słyszalność jest regulowana prawem

żydowskim, ponieważ judaizm ortodoksyjny zakazywał, aby mężczyzna, który się modli czy studiuje Torę, słyszał głos śpiewającej kobiety ze względu na przypisywane mu silne oddziaływanie erotyczne. Przywołuję w tytule pojęcie *kol isze*, ponieważ implikuje ono zarówno obecność, jak i tłumienie głosu kobiecego. To napięcie między słyszalnością a milczeniem można uznać za doskonałą metaforę rozwoju poezji kobiet w języku jidysz. Interesuje mnie zarówno obecność kobiecej ekspresji poetyckiej w tradycjach ustnych, w słowie drukowanym, jak i dążenie mężczyzn do regulowania, głównie za pośrednictwem instytucji wydawniczych i krytyki literackiej, form kobiecej kreatywności. Zajmuje mnie zarówno fenomen otwarcia przestrzeni języka jidysz na podmiotowość kobiecą, jak i kwestia głosów stłumionych, uciszonych. Dlatego przez analizę drogi twórczej wielu poetek staram się pokazać, jak różnorodny chór tworzyły ich poetyckie głosy oraz uchwycić zjawisko milknięcia, „znikania” wielu z nich.

W powstałych w ciągu wieków dziełach poetek szukam zapisu kobiecego doświadczenia przez analizę wspólnych, powracających wątków, motywów i obszarów tematycznych. Szukam elementów stałych i historycznie zmiennych tego doświadczenia oraz próbuję odpowiedzieć na pytanie, jak zostaje ono zapisane w tekście. W analizie stosuję narzędzia krytyki feministycznej, elementy eksplikacji literackiej, krytyki tematycznej oraz interpretacji historycznoliterackiej.

Dzieje jidyszowej poezji kobiet ujmuję diachronicznie, ale wywód historycznoliteracki łączę ze studium konkretnych przypadków twórczych i interpretacją wybranych wierszy. Uwzględniłam poetki znane, których twórczość była już przedmiotem analiz (przede wszystkim anglojęzycznych), ale także starałam się dotrzeć do autorek mniej rozpoznawalnych, pomijanych czy zapomnianych.

Poezję kobiet ukazuję w kontekście ogólnych procesów zachodzących w literaturze jidysz, a czasami szerzej: w kulturze żydowskiej. Dlatego poszczególne części i rozdziały książki poprzedzam wprowadzeniem, który przybliży czytelnikowi tło kreatywności kobiet.

Książka składa się z przedmowy, wprowadzenia, dwóch głównych części (podzielonych na rozdziały i podrozdziały) oraz zakończenia.

W przedmowie uzasadniam wyodrębnienie twórczości kobiet z ogólnego procesu historycznoliterackiego, definiuję stosowaną przeze mnie w pracy kategorię kobiecości, określam ramy czasowe i geograficzne uwzględnionego materiału, omawiam stań badań i strukturę rozprawy.

We wprowadzeniu omawiam relację między kobiecością a językiem jidysz w kontekście zderzenia męskiego i żeńskiego aspektu żydostwa, który manifestował się w sferze przyporządkowań językowych. Podział na sferę oddziaływania jidysz i języka hebrajskiego nieodzownie łączy się z kwestią płci i hierarchii społecznej. Obszar piśmiennictwa jidysz, języka z natury

swojej otwartego na rozmaite wpływy i formy dyskursu, dalekiego od wszelkiej homogenizacji i aspiracji do przemawiania autorytarnym głosem elit, okazał się przyjazny dla rozwoju twórczej aktywności kobiet. Stawał się narzędziem, dzięki któremu grupy marginalizowane mogły być obecne w kulturze. Jest to zagadnienie kluczowe dla zrozumienia specyfiki dawnej literatury jidysz, często adresowanej "do kobiet i tych, którzy są jak kobiety" i ogólnie definiowanej jako kobieca. W tej części moich rozważań wykazuję pewne paralele między drogą do emancypacji kobiet a awansem społecznym jidysz. Dzieje tego języka i jego piśmiennictwa były walką z ograniczeniami, marginalizacją i pogardą. Konkluzją jest odpowiedź na pytanie, dlaczego sfera piśmiennictwa jidysz stanowiła tę szczególną szczelinę, w której możliwe było zaistnienie podmiotowości kobiet w kulturze.

W części pierwszej omawiam pozycję kobiet w rozwijającej się od XIII do XVIII w. dawnej literaturze jidysz, której uwzględnienie uznałam za konieczne, ponieważ ta wczesna twórczość pozostaje najbardziej zapomniana, a jednocześnie stanowi fundament tradycji piśmienniczej Żydówek. W pierwszym rozdziale tej części przedstawiam rolę czytelniczki jako głównej adresatki dawnej literatury jidysz, w kontekście procesu feminizacji i demokratyzacji czytelnictwa po wynalezieniu druku. Kluczowe znaczenie bowiem dla tworzenia jidyszowych tekstów pisanych miały potrzeby żydowskich kobiet, z których tylko nieliczne władały biegle hebrajskim. Sami autorzy często mówią o sobie jako o „sługach pobożnych kobiet”. W rozdziale tym uwzględniam zarówno piśmiennictwo świeckie jak i religijno-moralistyczne, elementy głęboko zakorzenione w judaizmie, ale także będące efektem wpływów kultur zewnętrznych, dzięki czemu wyłania się heterogeniczny obraz kultury żydowskiej. Przekłady i parafrazy biblijne, księgi moralności, zbiory opowieści typu *Majse-buch*, adaptacje romansów rycerskich stanowiły do połowy XIX w. przedmiot czytelniczych upodobań Żydówek oraz fundament tzw. kobiecego stylu dawnej literatury jidysz. Kobiety pełniły też rolę mecenasek przy wydawaniu tego rodzaju literatury.

Rozdział ten stanowi tło dla ukazania aktywności twórczej samych kobiet, której poświęcam drugi rozdział pierwszej części. Omawiam w nim poetki, pojawiające się w literaturze jidysz od XVI w. Są to autorki rymowanych przedmów i posłowi dołączanych do wydawanych dzieł (np. Rojzl Fiszels – autorka wierszowanej przedmowy do opublikowanego w Krakowie w 1586 r. przekładu na jidysz psalmów, czy Gele – córka drukarza, która jako niespełna dwunastoletnia dziewczynka zamieściła posłowie w modlitewniku wydany w 1710 r.). Ponadto wyodrębniam grupę poetek kaznodziejek, w której czołowe miejsce zajmuje Rywka Tiktiner żyjąca w XVI w. w Pradze, autorka m.in. kunsztownego hymnu na święto Simches Tojre. Osobną uwagę poświęcam również *tchines* (kobiecy modlitwom w jidysz), które rozwinęły się głównie w XVII i XVIII w. i stanowiły kwintesencję kobiecego stylu w literaturze jidysz. Trzeci rozdział części pierwszej dotyczy twórczości ludowej o wyraźnie zaznaczonej podmiotowości kobiecej. Omawiam tu zarówno pieśni związane z prywatnymi formami kultu, jak i

ludowe pieśni świeckie, które odegrały istotną rolę w kształtowaniu się zindywidualizowanego liryzmu i stanowiły wzorzec kobiecej ekspresji w liryce miłosnej.

Część drugą książki rozpoczynam od sprawy ukształtowania się w XIX wieku nowego modelu czytelniczki żydowskiej oraz znaczenia literatury popularnej w rewolucji obyczajowej i emancypacji kobiet. Wskazuję, że kwestia kobieca stała się ważnym elementem żydowskiego dyskursu narodowego. Procesy te stanowiły podwalinę nowoczesnej poezji kobiet w języku jidysz. Udział w niej poetek dzielę na dwa zasadnicze etapy: pierwszy obejmuje lata 1888–1918, kiedy kształtują się strategie kobiecej ekspresji – od naśladownictwa i kamuflażu, po próby mówienia własnym głosem. Etap przedstawiony diachronicznie został podzielony na podokresy: 1888–1900, 1900–1910, 1910–1914, 1914–1918 ze względu na kolejne fale debiutów, zmiany w ekspresji poetyckiej oraz czynniki historyczne. Ta faza rozwoju kobiecej liryki jidyszowej charakteryzuje się szukaniem nowych dróg dla ekspresji kobiecego "ja": od twórczego przetwarzania wzorców tradycyjnej literatury dla kobiet, przez rozwijanie motywów żydowskiej literatury pogromowej, po sięganie do stylistyki, nastrojowości i erotyzmu wypracowanych na gruncie europejskiego modernizmu, w tym niewątpliwie również w obrębie polskiej literatury przełomu wieków (zwracam uwagę np. na kult Przybyszewskiego wśród Żydówek). To czas, gdy pojawiają się tzw. Nowe Rachele (określenie odwołujące się do Racheli z *Wesela*) – reprezentantki neoortodoksji, wykształcone, czytane, zorientowane w problemach politycznych i społecznych, ale nastawione antyasymilacyjnie, pozostające na gruncie *jidyszkajt*, jawnie demonstrujące swoją żydowskość (np. omawiane Roza Jakubowicz i Bronia Baum). W tym okresie również powstają pierwsze poetyckie reakcje na I wojnę światową, która stała się kluczowym doświadczeniem dla pokolenia pisarek aktywnych w okresie międzywojennym. Wgląd w burzliwe dojrzewanie poetki w czasie I wojny światowej umożliwia nam spuścizna rękopiśmienna Broni Baum z Tomaszowa Mazowieckiego. Choć wykracza ona poza językowe ramy jidyszowe (pisze po polsku, rosyjsku, hebrajsku i jidysz), to jednak poddaję analizie ten wielojęzyczny korpus tekstów, z przewagą nawet wierszy polskich, ponieważ autorka jest typową reprezentantką rozpoetyzowanego pokolenia młodych kobiet żydowskich urodzonych pod koniec XIX. Jednocześnie spuścizna Broni Baum jest unikatowa z tego powodu, iż pochodzi z kręgu kultury ortodoksyjnej, z natury swej bardziej hermetycznej. Za jej pośrednictwem pokazuję kwestię nie tylko wielojęzyczności poetek, ale również różnicowania treści w zależności od wybranego języka.

Drugi okres – nazwany przeze mnie złotą erą poezji jidysz kobiet – to czas od 1918 do 1939 r., gdy stała się ona wyraźnie zauważalnym, wyodrębnianym i dyskutowanym zjawiskiem w literaturze jidysz. Poetki, które omawiam w tej części pracy, w zdecydowanej większości debiutowały w pierwszej połowie lat dwudziestych. Rozkwit twórczości kobiet w okresie międzywojennym opisuję wedle podziału geograficznego i rozmieszczenia największych ośrodków kultury jidysz: w Polsce (Łódź, Warszawa i Galicja), w USA (Nowy Jork) oraz w Związku Radzieckim (Moskwa), w obrębie którego znalazła się również Ukraina (z głównymi

ośrodkami rozwoju kultury jidysz w Kijowie i Charkowie). W tym czasie rozwinęły aktywność najbardziej rozpoznawalne współcześnie twórczynie: np. Kadia Mołodowska, Celia Dropkin czy Debora Vogel. Rozbudzenie aspiracji twórczych wśród Żydówek, jakie nastąpiło po I wojnie światowej znalazło swój dobitny wyraz w niezwykle ważnej w dziejach literatury jidysz antologii *Jidisze dichterins* wydanej w 1928 r. przez Ezrę Kormana, zawierającej utwory 70 autorek. Antologia wywołała burzliwą dyskusję na łamach prasy, którą omawiam na początku części drugiej.

Zmiany wprowadzone przez kobiety w literaturze jidysz dokonują się wówczas przede wszystkim w obszarze tematyki, w kreacji „ja” lirycznego, w sposobie zapisu kobiecych doświadczeń, w poszerzeniu granic intymności. Ważną motywacją dla ich twórczości był bunt przeciw tradycyjnym formom kobiecej egzystencji, pragnienie niezależności i awansu społecznego. Poezja kobiet tego okresu pozostaje świadectwem rewolucji obyczajowej, radykalizacji postaw i przeobrażeń modelu kobiecości żydowskiej. Poetki inaczej pojmują w swych utworach kwestię macierzyństwa, szeroko rozumianej cielesności, erotyki, aktu twórczego. Generalnie w obrębie tej nowej kobiecości możemy wyodrębnić trzy modele: kobiety wyzwolonej, religijnej feministki, rewolucjonistki. Ten nowy, często rewolucyjnie, radykalnie brzmiący głos kobiet w poezji jidysz wielokrotnie spotykał się z dezaprobatą krytyki literackiej. Zsekularyzowani krytycy jidyszowi, będący często autorami nowoczesnej, awangardowej literatury, jawnie odrzucający tradycyjne wartości judaizmu, od twórczości kobiet oczekiwali zachowawczości. Chcieli w nich widzieć strażniczki żydowskości, gwarantki ciągłości tradycji ich matek i babek.

Swoje wywody doprowadzam do roku 1939. Co prawda Zagłada nie była kresem kultury jidysz, to jednak stała się jej okrutną, bardzo wyraźną granicą. W tragicznych okolicznościach został zakłócony trwający od setek lat w Europie proces rozwoju żydowskiego życia jidyszowego i zaburzony naturalny proces dziejów samego języka.

Zebranie materiału prezentowanego w monografii wymagało szerokiej kwerendy, pracy archiwalnej, dotarcia do niepublikowanych dokumentów. Przy jej pisaniu korzystałam z rozmaitych, wielojęzycznych, przeważnie trudno dostępnych źródeł. Podstawę stanowiły wiersze opublikowane w jidysz na łamach prasy, w zbiorach i antologiach poetyckich oraz zachowane w rękopisach. W zdecydowanej większości wykorzystałam utwory napisane w jidysz. Poza źródłami poetyckimi korzystałam z recenzji prasowych, korespondencji i innych ego-dokumentów.

W porównaniu z badaniami anglojęzycznymi nad jidyszową twórczością kobiet, praca wyróżnia się rozległością geograficzną (uwzględnienia terytorium ZSRR) oraz szerokim odniesieniem do zjawisk ogólnych, formujących podmiotowość kobiecą w poezji jidysz, takich jak wzorce poetyki ludowej, modernizm, syjonizm czy socjalizm. Jest to pierwsza synteza ujmująca kobiecą twórczość poetycką w języku jidysz jako proces historycznoliteracki, w którym

ważną rolę odgrywa koncepcja tradycji, rozumiana przeze mnie heterogenicznie, jako łącząca elementy rodzime – głęboko zakorzenione w żydowskości, ale i czynniki zbieżne z ogólnoeuropejskimi tendencjami literackimi.

Książka w zakresie polskojęzycznych studiów żydowskich ma charakter pionierski i w pewnym stopniu wypełni lukę w badaniach nad jidyszową literaturą kobiet w Polsce. Dotychczasowe publikacje poświęcone pojedynczym twórczyniom nie dawały oglądu źródeł, tradycji, transformacji rozwoju tej literatury, pojmowanego jako pewien proces, oraz nie stwarzały możliwości prześledzenia strategii budowania kobiecej podmiotowości w tekście. Moja praca w jakimś stopniu osiąga ten cel.

Ma ona szansę trafić do szerokiego grona czytelników, wykraczającego poza środowisko jidyszystów i badaczy literatury żydowskiej. Polskim literaturoznawcom może być pomocna w rekonstrukcji złożonego, heterogenicznie pojmowanego, polisystemu życia literackiego na terytoriach polskich. Zgromadzona i usystematyzowana wiedza na temat aktywności Żydówek w poezji jidysz, umieszczona w szerokim kontekście kulturowym, może być przydatna również historykom, kulturoznawcom i socjologom. Książka na pewno zainteresuje badaczki/badaczy, zajmujących się historią kobiet i dziejami feminizmu, może stanowić ważne źródło, pozwalające uniknąć etnocentryzmu i wiążącego się z nim redukcjonizmu w opisie sytuacji i roli kobiet w heterogenicznie pojmowanych dziejach.

5. OMÓWIENIE POZOSTAŁYCH OSIĄGNIĘĆ NAUKOWO - BADAWCZYCH (ARTYSTYCZNYCH).

Prace badawcze nad poezją kobiet w języku jidysz stanowią część moich szerszych zainteresowań naukowych.

a) Poezja żydowska

Poezją żydowską zajmuję się od 1996 r., kiedy to w ramach pracy magisterskiej analizowałam problematykę sacrum w twórczości Maurycego Szymbala. Początkowo, zainspirowana publikacjami Eugenii Prokop-Janiec, koncentrowałam się na poezji polsko-żydowskiej, jako na istotnym zjawisku w Polsce międzywojennej. Efektem tych zainteresowań jest opracowane przeze mnie hasło Maurycy Szymbel w Polskim Słowniku Biograficznym oraz artykuły: „*Dziadowie moi!*” - *O postaciach biblijnych w poezji Maurycego Szymbala* oraz *Droga Maurycego Szymbala do Mojsze Szymbala*.

Zajmując się poezją polsko-żydowską zrozumiałam, że kluczem do badań nad twórczością literacką Żydów w okresie międzywojennym jest znajomość języka jidysz. W tym czasie (koniec lat 90-tych) łatwiej było w Polsce uczyć się języka hebrajskiego (ze względu na dostępność kursów) niż jidysz. Udało mi się jednak uczestniczyć w kursie dla pracowników Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie prowadzonym przez prof. Ewę Geller, następnie uczyłam się w Łodzi. Bardzo wiele dały mi także letnie kursy na Uniwersytecie Wileńskim (Summer Program in Yiddish Language and Literature), w których uczestniczyłam 3 razy, jak również letnia szkoła jidysz w Strasburgu, gdzie brałam udział w zajęciach prowadzonych przez Icchoka Niborskiego. Niezwykle pomocny był również wyjazd stypendialny do YIVO w Nowym Jorku, w czasie którego uczestniczyłam w prowadzonych tam zajęciach z języka jidysz. Doskonalać kompetencje językowe pracowałam już nad monografią *Jung Wilne – żydowska grupa artystyczna*, w której przedstawiłam na tle historycznym i społecznym historię żydowskiej formacji artystycznej Jung Wilne (1927 – 1943). Grupa ta była kolebką dwóch wielkich osobowości w literaturze jidysz: Chaima Gradego (po II wojnie światowej jako wybitny prozaik, uważany był przez środowiska żydowskie za pretendenta do Nagrody Nobla) i Abrahama Suckewera, uważanego obecnie nie tylko za jednego z najwybitniejszych modernistów poezji jidysz, ale zaliczanego również do światowej czołówki poetów XX wieku. Oprócz monografii dalszymi efektami badawczymi nad historią grupy Jung Wilne było opracowanie haseł encyklopedycznych poświęconych Chaimowi Grademu, zamieszczonych w *Encyclopedia Judaica* oraz w *Dictionary of Literary Biography, Yiddish Writers*, jak również artykuły: *Fascynacja czy strach? Wizja rewolucji we wczesnej twórczości Chaima Gradego*, *Between Mussarism and Yiddishism: Identity Problems in Chaim Grade's Early Works* oraz *Między Warszawą a Wilnem. Kontakty środowisk literackich w okresie międzywojennym*.

W nurcie badań poświęconych historii żydowskich formacji literacko-artystycznych mieści się także opracowane przez mnie hasło poświęcone grupie Jung Jidysz dla *Enzyklopädie jüdischer Geschichte und Kultur*.

W czasie pracy nad historią grupy Jung Wilne zwróciłam uwagę na zmarginalizowaną w jej obrębie rolę kobiet. Było to impulsem do zainteresowania się poetkami jidysz i ich miejscem w kanonie literatury jidysz.

b) Żydowski feminizm

Podczas badań nad jidyszową poezją kobiecą z konieczności zainteresowałam się statusem kobiety w kulturze żydowskiej oraz żydowskim feminizmem, który stanowił istotny kontekst działalności nowoczesnych poetek jidysz. Okazało się, że w polskich studiach żydowskich temat ten był w zasadzie nieobecny. Dlatego w 2007 r. zorganizowałam konferencję na Uniwersytecie Wrocławskim *Kobiety w kulturze jidysz*, która jako cel stawiała sobie zainicjowanie szerszych badań uwzględniających problematykę kobiecą w obrębie prężnie rozwijającej się jidyszystki w Polsce. W następnym roku w ramach *Festiwalu Warszawa Singera* organi-

zowałam kolejną konferencję związaną z tą tematyką: *Jidyszkajt – czy ma żeński rodzaj?* Wybór artykułów przygotowany do druku po obu tych konferencjach złożył się na redagowany przeze mnie tom pt. *Nieme dusze? – kobiety w kulturze jidysz*, który wydany został w 2010 r. Znalazł się w nim mój artykuł pt. *Dyskurs feministyczny w kobiecej prasie jidysz*, będący pierwszym opracowaniem nigdy wcześniej niebadanej kobiecej prasy wydawanej w jidysz na obszarze Polski. W tym nurcie badań mieści się również analiza religijnego jidyszyzmu dokonana przeze mnie na podstawie czasopisma dla żydowskich kobiet religijnych „Bejs Jakow”, która w formie artykułu pt. „*Dos loszn fun jidyszskajt*” – ortodoksyjny jidyszyzm na łamach „Bejs Jakow” w kontekście religijnego feminizmu żydowskiego w Polsce ukazała się w 2012 r. (wersja w języku angielskim rok później).

Ze względu na brak opracowań dotyczących kobiecych organizacji żydowskich w Polsce uważałam za konieczne przypomnieć postać Puy Rakowskiej (1865–1955) – działaczki syjonistycznej, wybitnej pedagożki, jednej z pierwszych feministek żydowskich aktywnie walczących w Polsce o prawa żydowskich kobiet. Jeszcze przed pierwszą wojną światową założyła pierwszy syjonistyczny związek kobiet – Bnos Cijon (Córki Syjonu), a po odzyskaniu przez Polskę niepodległości uczestniczyła w powołaniu Jidisze Frojen Organizacje (Związek Kobiet Żydowskich w Polsce). Na podstawie jej wspomnień *Zichrojnes fun a jidischer rewolucjonerin* (Wspomnienia żydowskiej rewolucjonistki) oraz na podstawie wydanych przez nią w jidysz w 1918 i 1928 r. żydowskich manifestów feministycznych opublikowałam w 2009 r. artykuł *Pua Rakowska i jej walka o prawa kobiet*, będący pierwszą w języku polskim prezentacją jej działalności.

Kolejną inicjatywą na rzecz upowszechniania kobiecej problematyki w studiach żydowskich było zorganizowanie w 2011 r. konferencji *Mykwa – przestrzeń, funkcja, prawo i motyw*, która miała rozpocząć interdyscyplinarne badania nad żydowską łaźnią rytualną – mykwą, jako przestrzenią kulturową i architektoniczną, związaną z obyczajem, prawem religijnym i państwowym. Mocno zaakcentowana wówczas została kwestia kobiecych ablucji, widzianych zarówno w kontekście tradycyjnym, halachicznym jako warunek czystości pożycia małżeńskiego, jak również rozumianych feministycznie jako żeńskie doświadczenia religijne, archetypicznie łączące się z wodą – źródłem życia i odnowy.

Wybór wygłoszonych wówczas referatów, poszerzony o teksty Anny Jakimyszyn, ukazał się w 2015 r. w redagowanym przeze mnie tomie *Mykwa – rytuał i historia*, w którym zamieściłam swój artykuł prezentujący temat mykw w księgach pamięci, który był kontynuacją wcześniejszej (w 2009 r.) podjętych przeze mnie badań nad problematyką kobiecą w księgach pamięci. Ich efekty przedstawiłam na łamach „Literatury Ludowej”.

Podsumowaniem pierwszych pięciu lat moich badań nad miejscem kobiet w dziedzictwie kultury jidysz w formie popularyzatorskiej była opracowana przeze mnie merytorycznie wystawa *Babiniec – kobiety w kulturze jidysz*, która w 2014 r. została otwarta w ramach projektu Fun-

dacji Bente Kahan: *Jidysz far, ale czyli jidysz dla wszystkich*. Promowanie wiedzy o kulturze i języku jidysz w Polsce i w Norwegii (program: „Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego”) i była pokazywana we Wrocławiu, Krakowie, Oslo i Trondheim, a obecnie stanowi część wystawy stałej w Synagodze pod Białym Bocianem we Wrocławiu.

c) Egodokumenty

Dla badań nad udziałem kobiet w kulturze żydowskiej szczególnie cenny korpus tekstów stanowią wspomnienia i pamiętniki Żydówek, ponieważ historia kobiet bardzo rzadko jest reprezentowana w dokumentach archiwalnych i to właśnie literatura autobiograficzna pozwala odtworzyć w dużej mierze zapomniany świat różnorakiej aktywności Żydówek na terenach Polski. Praca nad kobiecymi egodokumentami stanowi ważny obszar moich badań. W 2010 r. przygotowałam z rękopisu do druku i opracowałam polskojęzyczny dziennik z okresu II wojny światowej prowadzony przez nastolatkę ze Stanisławowa – Fryderykę Brück. Opracowałam także tłumaczenie rosyjskojęzycznego dziennika z lat 1912–1921, pochodzącej z tomaszowskiej rodziny chasydzkiej Broni Baum (złożony do druku), którego fragmenty wykorzystane zostały w monografii *Kol isze – głos kobiet w poezji jidysz*. W 2017 r. przetłumaczyłam z jidysz i opracowałam prowadzony od 6 V 1945 do 1 IX 1945 r. w obozie Bergen-Belsen DP dziennik pisarki Chavy Rosenfarb, który ukazał się w trzecim tomie polskiego wydania trylogii powieściowej Rosenfarb pt. *Drzewo życia*.

Moje zainteresowania żydowskimi egodokumentami wykraczają jednak poza żydowskie studia kobiece – od 2017 r. jestem główną wykonawczynią projektu *Kanon literatury wspomnieniowej Żydów polskich*, obejmującego krytyczną edycję 28 tomów żydowskiej literatury autobiograficznej tłumaczonej z języka hebrajskiego, jidysz, rosyjskiego i niemieckiego. Celem tego interdyscyplinarnego projektu jest udostępnienie w polskim przekładzie kanonu żydowskiej literatury wspomnieniowej jako jednego z niezwykle ważnych, a niemal nieznanych źródeł do dziejów społecznych i historii kultury, obyczaju, religii ziem polskich. W ramach tego projektu redaguję serię wydawniczą *Żydzi. Polska. Autobiografia*, w której pierwsze tomy ukażą się pod koniec bieżącego roku. Seria obejmie wspomnienia powstałe od początku XVII do połowy XX wieku, reprezentatywne dla różnych obszarów geograficznych (Galicja, Wołyń, Wielkopolska, Polesie itp.), rozmaitych grup społeczno-kulturowych, z uwzględnieniem perspektywy kobiecej i męskiej.

d) Tłumaczenia

Podstawą prowadzonych prac badawczych są w większości źródła w języku jidysz. Dlatego konsekwentnie staram się doskonalić swoje kompetencje translatorskie. Pierwsze tłumaczenia opowiadań Chaima Gradego opublikowałam w 2007 r., przełożyłam także fragmenty ksiąg pamięci oraz wyimki wspomnień Puy Rakowskiej i prozy Jenty Serdackiej. Jako tłumaczka

uczestniczyłam również w projektach translatorskich: projekcie Żydowskiego Instytutu Historycznego pełnej edycji dokumentów Podziemnego Archiwum Getta Warszawskiego (Archiwum Ringelbluma), w tłumaczeniu trylogii Chavy Rosenfarb pt. *Drzewo życia*, koordynowanego przez Centrum Dialogu w Łodzi oraz utworów do antologii twórczości Żydów łódzkich okresu międzywojennego i powojennego w ramach projektu *Kultura literacka Łodzi do 1939 r.*, realizowanego na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Obecnie koordynuję prace zespołu tłumaczy jidysz w ramach projektu NPRH *Kanon literatury wspomnieniowej Żydów polskich*.

6. DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACYJNA, DYDAKTYCZNA I POPULARYZATORSKA

Od początku pracy zawodowej uczestniczę w rozwoju studiów żydowskich na Uniwersytecie Wrocławskim. Brałam udział w tworzeniu struktur Studium Kultury i Języków Żydowskich, organizowałam pierwszy nabór studentów. W latach 2007–2009 w zastępstwie za przebywającego na zagranicznych stypendiach prof. Marcina Wodzińskiego pełniłam funkcję kierownika Zakładu Studiów Żydowskich. Założyłam Koło Naukowe działające przy Studium i przez wiele lat byłam jego opiekunką. W 2012 r. opracowałam program i przygotowałam dokumentację potrzebną do utworzenia licencjackich studiów judaistycznych na Uniwersytecie Wrocławskim, a w 2015 r. – studiów magisterskich. Byłam odpowiedzialna za dopełnienie i wdrożenie wszystkich procedur związanych z uruchomieniem obu stopni studiów. W 2014 r. opracowałam program i regulamin odbywania praktyk zawodowych na judaistycznych studiach licencjackich, nawiązałam kontakty z instytucjami, które przyjmują naszych studentów. Od tej też pory jestem opiekunką praktyk na wrocławskiej judaistyce. W 2017 r. we współpracy z Muzeum Żydów Polskich POLIN w Warszawie przygotowałam ścieżkę edukatorską na judaistycznych studiach licencjackich. Obecnie pełnię funkcję zastępcy kierownika Katedry Judaistyki im. Tadeusza Taubego. Za pracę organizacyjną byłam dwukrotnie nagrodzona przez rektora Uniwersytetu Wrocławskiego.

W czasie piętnastoletniej pracy dydaktycznej prowadziłam zajęcia z różnych przedmiotów, poczynając od teorii literatury na filologii polskiej. Potem były to już przedmioty judaistyczne: język jidysz, wprowadzenie do studiów żydowskich, literatura i kultura żydowska, literatura jidysz, literatura biblijna i rabiniczna, teatr i film żydowski, Żydzi i sztuki plastyczne, wykłady monograficzne poświęcone żydowskim ugrupowaniom literacko-artystycznym oraz kobietom w kulturze żydowskiej, seminaria licencjackie i magisterskie, ponadto wprowadzenie do animacji społeczno-kulturalnej. W ankietach ewaluacyjnych zawsze otrzymywałam od studentów wysoką ocenę za poziom merytoryczny i zaangażowanie w prowadzone zajęcia.

Od początku pracy zawodowej angażuję się w popularyzowanie wiedzy o kulturze żydowskiej i w działalność na rzecz budowania społeczeństwa otwartego i tolerancyjnego. Jestem inicjatorką oraz współrealizatorką projektu ochrony dziedzictwa kultury jidysz na Dolnym Śląsku. Istniejące przy wrocławskiej judaistyce archiwum, zawierające cenne dokumenty dotyczące powojennej historii Żydów na Dolnym Śląsku, powstało w rezultacie moich wieloletnich starań. Także dzięki moim zabiegom obszerne zbiory biblioteki jidyszystycznej, działającej przy wałbrzyskim oddziale Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce, nie wyjechały za ocean, ale trafiły do biblioteki wrocławskiej judaistyki.

W 2009 r. uczestniczyłam w powołaniu Polskiego Towarzystwa Studiów Jidyszystycznych i od tej pory aktywnie włączam się w jego działalność. Zorganizowałam między innymi trzy naukowe Seminarium Friedmanowskie (w latach: 2012, 2014 i 2017), które stanowią fundament integrujący polskie środowisko jidyszystów. Obecnie jestem członkinią Zarządu tegoż towarzystwa.

Od 2011 r. jestem członkinią Zarządu Fundacji „Dzielnicy Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań” we Wrocławiu. W 2014 r. opracowałam merytorycznie i uruchomiłam projekt zajęć dla szkół podstawowych w Dzielnicy Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań w ramach realizowanego przez Urząd Miasta Wrocławia i Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli programu *Edukacja w Miejscach Pamięci. Ścieżki międzykulturowe*. Od siedmiu lat należę do Rady Programowej Festiwalu Kultury Żydowskiej Simcha, który jest największym corocznym wydarzeniem kulturalnym we Wrocławiu poświęconym kulturze żydowskiej. Podczas festiwalu prowadziłam warsztaty języka jidysz, wykłady poświęcone literaturze żydowskiej oraz warsztaty dla dzieci.

Od 2009 r. współpracuję z Żydowskim Uniwersytetem Otwartym w Warszawie, gdzie prowadziłam wykłady poświęcone literaturze jidysz. W latach 2010–2015 współpracowałam z Centrum Historii Miejskiej we Lwowie i w ramach letnich szkół uczyłam języka jidysz oraz prowadziłam wykłady o kulturze żydowskiej. W latach 2013–2015 współpracowałam z Fundacją Bente Kahan przy realizacji polsko-norweskiego projektu „Jidysz far ale”, w ramach którego prowadziłam kurs języka jidysz oraz przygotowałam wspomnianą już wystawę *Babiniec – kobiety w kulturze jidysz*.

Uczestniczyłam też w merytorycznym przygotowaniu wystawy głównej w Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN (część wystawy poświęcona Wilnu).

Od 2018 r. jestem w komisji egzaminacyjnej Ogólnopolskiego Konkursu „Historia i kultura Żydów polskich”, recenzowałam również prace w ramach ogólnopolskiego Konkursu im. Majera Bałabana na najlepsze rozprawy magisterskie i doktorskie o Żydach i Izraelu.

Ponadto współpracowałam przy organizacji wydarzeń związanych z kulturą żydowską z Fundacją Shalom w Warszawie, Fundacją Barak Kultury w Poznaniu, Fundacją Pogranicze w Sejnach, Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym Żydów w Polsce, Gminą Żydowską we Wrocławiu oraz Fundacją Beteinu Chaj z Dzierżoniowa i Muzeum Etnograficznym we Wrocławiu.

28 VIII 2018

Joanna Lisek